Unitat 2. L'idealisme platònic

1. La Grècia del segle IV a.C. Plató i la seva obra.

La Guerra del Peloponès (431-404 a.C.) comportà la victòria dels espartans sobre els atenesos. Els vencedors imposaren un règim tirànic, el govern dels Trenta Tirans, en el qual varen participar Críties i Càrmides, oncles de Plató. Passat un any es va restablir el règim democràtic, i va ser sota la democràcia que Sòcrates, mestre de Plató, va ser condemnat a mort (399 a.C). Plató, que es platejava l'activitat política com el seu gran objectiu, quedà decebut, abandonà l'interès per participar personalment a la política i es dedicà a qüestions més teòriques.

Plató (427-347 a.C.) era d'una família aristocràtica atenesa. Viatjà a Egipte, sud d'Itàlia i Sicília. A una de les seves anades a Sicília va intentar posar en pràctica les seves idees polítiques descrites en el diàleg *La República*, però va resultar un fracàs. A Atenes fundà l'**Acadèmia**, centre d'ensenyament organitzat a on s'impartia matemàtiques, astronomia, política i filosofia. La finalitat de L'Acadèmia era la formació de governants, i com a institució va tenir molts segles de continuïtat.

Plató va ser el primer filòsof de qui tenim obres senceres. Aquestes nombroses obres les escrigué en forma de diàleg, tenen gran valor literari, inclouen moltes vegades a Sòcrates com a interlocutor, i donen un complert coneixement del seu pensament i la seva evolució. La producció platònica s'agrupa en quatre períodes, dels quals citem les principals obres:

Època de joventut: *Apologia de Sòcrates, Critó, Protàgores, ...*
Època de transició: *Gòrgies, Menó, Cràtil, ...*
Època de maduresa: *Fedó, El banquet, La República, Fedre.*
Època de vellesa: *Teetet, Parmènides, El polític, Timeu, Les lleis, ...*

Aquesta producció, iniciada sota la influència de Sòcrates i finalitzada amb una revisió i crítica de les pròpies teories, ens presenta un quadre complert del saber i una exposició de tots els grans temes filosòfics (el coneixement, la ordenació dels sabers, la lògica, la cosmologia, l'antropologia, l'ètica, la política, la religió, ...), encara que tot això no es fa de forma sistemàtica.

El pensament platònic es veu influït pels següents filòsofs:

Heràclit. Del món sensible, en canvi continu, no podem tenir vertader coneixement.
Parmènides. Existeix un món intel·ligible, etern, immutable i cognoscible.
Sòcrates. Recerca de les definicions universals dels termes ètics.
Pitàgores. Interès per les matemàtiques, immortalitat i reencarnació de l'ànima.

2. La teoria de les Idees

La teoria de les **Idees** o **Formes** (*eîdos*) és alhora una teoria sobre la realitat (ontològica) i sobre el coneixement (epistemològica), que impregna tot el pensament platònic. Amb aquesta teoria Plató intenta resoldre

l'oposició permanència-canvi: segons ell hi ha un altre món més enllà del món dels objectes físics, aquest món és més real, constant i universal que el món canviant i particular captat pels nostres sentits. Aquest món de les Idees és l'únic que ens aporta vertader coneixement, doncs l'altre tan sols ens dona suposicions i creences, no autèntic coneixement. Amb això últim Plató s'enfronta al relativisme i escepticisme sofista, seguint la línia socràtica.

Si analitzem el significat dels predicats generals (és triangular, és bell, viu, estima a, ...), ens podem preguntar a què es refereixen aquests termes, és a dir, hi ha quelcom que sigui el triangle, la bellesa, la vida, l'amor, que sigui referent d'aquest predicats? Aquesta pregunta ha produït moltes discussions i respostes diferents al llarg de la història de la filosofia. Plató va plantejar el problema i oferí la primera resposta sistemàtica mitjançant la seva teoria de les Idees. Plató respon la pregunta afirmant que els predicats generals es refereixen al triangle **en si** o **forma** de triangle (que és l'única cosa perfectament triangular), a la bellesa en si o forma de bellesa (que és l'única cosa perfectament bella), a la forma de la vida, a la forma de l'amor. Les **Idees** o **Formes** o **Essències** són entitats eternes, universals (no particulars), absolutes (no relatives), immutables (no canvien), úniques (a cada terme general correspon una sola Idea), simples (no tenen parts) i independents del món de les coses. Aquestes Idees són **més reals** que les coses particulars, tenen una existència **separada** de les coses particulars, i només es poden conèixer amb la raó, no amb els sentits.

Plató estava molt interessat per la matemàtica, de fet era la principal matèria que s'ensenyava a l'Acadèmia, i el voler fonamentar el saber matemàtic va ser una de les raons que el portaren a desenvolupar aquesta teoria. Si rebutgéssim l'existència de formes separades de les coses, la matemàtica no tindria objecte. Altres factors influents varen ser la insistència pitagòrica en conèixer l'estructura de les coses, la seva forma abstracta; la defensa parmenídea de la intel·ligibilitat no sensible; i la recerca socràtica de definicions universals de les virtuts.

Cal remarcar que la teoria de les Idees te un caire lògic, quan identifica les idees amb els conceptes generals, però també un caire metafísic quan afirma l'existència real d'aquestes Idees. No cal oblidar que els conceptes no existeixen a menys que la ment els concebi, però Plató negava que això passés amb les Idees.

Plató va distingir dos móns, el **món sensible**, el de les coses, el de l'aparença, i el **món intel·ligible**, el de les Idees, el de l'autèntica realitat. Aquest dualisme ontològic es continuarà en altres aspectes, com els dos tipus bàsics de coneixement i les dues parts de l'ésser humà. La relació entre els dos móns, entre les Idees i les coses, l'explica Plató mitjançant els conceptes de **participació** i d'**imitació**. Quina relació hi ha entre les Idees i les coses? Per què és bella una estàtua? Quina relació hi ha entre l'Idea de bellesa i l'estàtua? Plató afirma que les coses tenen una relació de **participació** en les Idees corresponents, és a dir, les Idees es manifesten en una gran diversitat de coses. Altres vegades usa el concepte d'**imitació**, tot dient que les coses imiten, encara que mai igualen, les Idees; com si l'Idea fos el prototip, el model ideal, i les coses fossin aproximacions o còpies. Aquests problemàtics conceptes varen ser posats en dubte pel mateix Plató en el *Parménides*, un diàleg de la vellesa.

En els primers diàlegs Plató parla d'Idees morals, després afegeix les Idees matemàtiques i posteriorment accepta també que hi ha Idees de coses, qualitats, relacions i activitats. A més, estableix una jerarquia de totes les Idees, al capdamunt de tot estaria la Idea de **Bé** o de **Bellesa**, i a la base de la piràmide hi hauria les Idees d'éssers materials. Aquesta Idea de Bé seria la que il·lumina i dona sentit als dos móns, per això l'ideal del savi consisteix en arriba a conèixer-la, amb la qual cosa captarà estructura de la realitat i l'ordenament de les Idees morals i polítiques.
De la cosmologia, aspecte predilecte dels presocràtics, només va parlar en un sol diàleg, el *Timeu*. L'univers és per a Plató el resultat de tres elements: l'artífex, el model i la matèria eterna. L'ordre la naturalesa prové d'una intel·ligència ordenadora (*demiürg*), que construeix el món a partir d'una matèria eterna i caòtica, seguint el model perfecte de les Idees. Contra el mecanicisme dels atomistes la visió cosmològica de Plató era finalista, és a dir, per arribar a conèixer les parts de la naturalesa calia conèixer la finalitat amb la qual el *demiürg* les havia construït.

3. El coneixement

Al final del llibre VI de *La República* Plató exposa la famosa metàfora de la línia, per mitjà de la qual explica les relacions que existeixen entre els diversos dominis de la realitat i els diversos nivells de coneixement. La veritat es troba al món intel·ligible, per tant, el coneixement consistirà en un procés d'apropament a las Idees, i la clau d'aquest procés consisteix en què el grau de coneixement és proporcional a la realitat de l'ésser conegut. Quant més real és un objecte, a mida que es va acostant al món de les Idees, el coneixement que se'n pot obtenir és més vertader.
Segons la metàfora, Plató divideix la línia en dos segments desiguals, el gran representa el coneixement o **ciència** (*episteme*) i el món intel·ligible, el petit l'**opinió** (*doxa*) i el món sensible. Els objectes del món sensible estan en la mateixa relació amb els del món intel·ligible com l'opinió respecta del coneixement. El segment de l'opinió es subdivideix, segons la proporció primera, en altres dos: un correspon a les coses sensibles reals, l'altre a les ombres o imatges d'aquelles. L'opinió respecte de les primeres es diu **creença**, respecta de les segones, **imaginació** o conjectura. El segment del coneixement o ciència es subdivideix també, segons la mateixa proporció, en altres dos: un correspon a la **intel·ligència intuïtiva** o **dialèctica**, l'altre a la **raó discursiva**. La raó discursiva és la facultat pròpia del coneixement matemàtic, que, a diferència de l'opinió, és coneixement vertader del món intel·ligible, però, comparat amb la dialèctica, amb el coneixement intuïtiu de les Idees, no és més que una ombra o reflex.
Els objectes sensibles són menys reals que els intel·ligibles; les imatges, menys que les coses sensibles; els objectes de la matemàtica, menys que els de la dialèctica. A la intel·ligència intuïtiva o dialèctica, que és la més clara de les facultats, correspon el més real dels objectes: les Idees.
L'esquema total resultant és el següent:

Nivells de la realitat	Món sensible		Món intel·ligible	
	Imatges	Coses sensibles	Objectes matemàtics	Idees
Nivells del coneixement	Imaginació	Creença	Raó discursiva	Dialèctica
	Opinió		Coneixement o ciència	

El vertader coneixement és el coneixement de les Idees, però aquestes no pertanyen al món sensible, aleshores caldrà explicar com les podem conèixer. Segons Plató, l'ànima és immortal i transmigra de cos en cos, pertany al món no sensible ni mortal, al món de les Idees. Per tant, abans d'encarnar-se en un cos mortal ha conegut les Idees, i un cop encarnada la visió dels objectes materials fa que recordi aquelles Idees ja conegudes. Aleshores el coneixement no és més que **record**, **reminiscència** (*anamnesis*). Tot això respon a una clara influència de l'orfisme pitagòric. Aquesta concepció l'explica Plató mitjançant una al·legoria, el mite del carro alat, que també inclou les parts de l'ànima.

4. Antropologia platònica

L'ésser humà té dues parts, el **cos** (*sôma*), que pertany al món sensible, i l'**ànima** (*psyché*), que és immortal i pertany al món de les Idees. La unió de les dues parts és accidental, perquè amb la mort del cos arriba l'alliberació de l'ànima sempre que es trobi purificada per una vida digna, si no és així, transmigrarà a un altre cos. Aquest **dualisme**, en el qual l'ànima és sobrevalorada en oposició al cos, és el que fa possible el coneixement de les Idees, perquè l'ànima pertany a aquest món i només ha estat expulsada temporalment.

En el mite del carro alat, que apareix en el diàleg de maduresa *Fedre*, Plató ens mostra la divisió de l'ànima en tres parts. Aquestes parts tenen un sentit simbòlic de funcions o principis d'acció, i són: la part **racional**, la funció de la qual és entendre; la part **irascible**, que representa la força de voluntat; la part **concupiscible**, causa dels desigs corporals. El carro alat simbolitza l'ànima, l'auriga o conductor la part racional, el cavall blanc la part irascible i el cavall negre la part concupiscible.

Si l'auriga controla els cavalls, es podrà enlairar i contemplar les Idees. Però de vegades els cavalls es revolten i el carro cau al món de les coses, en aquest cas el seu anhel és retornar al món de les Idees, cosa que pot aconseguir mitjançant l'**amor** o ***eros*** (desig del que no es té i és anhelat com el més sublim i bell).

La psicologia platònica és l'estudi de l'ànima, i resta subordinada a l'ètica i la política. De la mateixa manera que el millor per a l'ànima és que la part racional governi les altres dues, la part racional de la societat -els filòsofs- ha de dirigir l'estat.

5. Ètica i política

Ètica i política són inseparables en el pensament platònic. Només qui hagi pogut conèixer el món de les Idees, particularment la Idea de **Bé**, en definitiva, qui tingui el saber, podrà aplicar-lo a l'ordre polític i governar amb justícia.

Seguint a Sòcrates, Plató defineix amb caràcter absolut i universal els conceptes ètics. Només si analitzem la naturalesa humana considerant a la raó com la seva facultat suprema, tindrem la possibilitat de definir els conceptes ètics. Des d'aquest punt de vista, la virtut de la **justícia** consistirà en què cada part de l'ànima realitzi harmònicament la feina que li és natural, és a dir, l'ordenació de l'ànima amb saviesa, fortalesa i moderació o temprança. Aquestes tres virtuts són les pròpies de cadascuna de les parts de l'ànima: la **saviesa** és la virtut de la part racional; la **fortalesa** o **valor**, de la part irascible; la **moderació**, de la part concupiscible.

Plató té la convicció de que no pot existir el bé individual independentment del bé de la col·lectivitat, i com que el fi últim de la ciutat és possibilitar la felicitat dels ciutadans, crea una estructura organitzativa de la polis semblant a la de l'ànima per a garantir aquests objectius.

Els individus no són iguals. Segons quina sigui la part de l'ànima que domina a cada individu, aquest serà una persona racional, o bé animosa i coratjosa , o bé sotmesa als desigs i plaers corporals. Per tant, Plató divideix l'**Estat** ideal en tres estaments socials: els **governants**, que tenen la virtut de la saviesa; els **guardians**, que tenen la virtut de la fortalesa; els **treballadors**, que tenen la moderació com a virtut. A la polis hi haurà **justícia** quan cada estament realitzi la funció que li és pròpia, és a dir, quan hi hagi ordre i harmonia entre ells.

Aquesta concepció aristocràtica de l'estat ve corroborada en el **mite de la caverna,** quan Plató explica que **només uns quants** (els millors, els excel·lents) són capaços de girar-se cap a les Idees i sortir de la caverna, encara que aquests tenen el deure de tornar a entrar per alliberar els altres del món d'ombres (món sensible) i portar-los a la llum exterior (món de les Idees).

A continuació tenim l'esquema del paral·lelisme entre l'ànima i l'Estat, entre l'ètica i la política:

Individu		JUSTÍCIA	**Societat**	
Imatge mítica	Classes d'ànima	Virtut ètica i política	Classes socials	Funció
Auriga	Racional	Saviesa	Governants	Dirigir
Cavall blanc	Irascible	Fortalesa	Guardians	Protegir
Cavall negre	Concupiscible	Moderació	Treballadors	Proveir

Activitat

Llegiu el ***mite de la caverna*** de Plató (*La República*, VII, 514a-517a) i tingueu present que es tracta d'una al·legoria sobre els dos móns, el de les coses i el de les Idees, i la manera de conèixer-los; també resumeix de forma intuïtiva la seva teoria antropològica. El tema del mite és la corrupció intel·lectual que ens imposa el fet d'estar empresonats pel nostre cos, de dependre dels nostres sentits. La caverna simbolitza el món sensible i l'exterior el món intel·ligible; els presoners, la humanitat en general; la llum de la foguera, la llum del sol; el presoner alliberat, el filòsof, l'ànima del qual s'enlaira al món intel·ligible; el camí de sortida, el procés del coneixement; el sol, l'Idea de Bé.
Les etapes serien les següents: La primera correspon a la condició general de la humanitat submergida en el món sensible; les ombres serien el símbol del que ocupa les ments dels éssers humans a aquesta etapa, les aparences. La segona, la confiança en el pensament empíric, representat per l'home que mira els ninots i el foc. La tercera, l'activitat del pensament hipotètic, representat pel temps durant el qual el presoner alliberat pot mirar les ombres i reflexes, però no els objectes reals. La quarta, l'activitat del pensament no hipotètic, representat pel procés gradual de veure objectes, estrelles i, al final , el sol. A aquesta última etapa el filòsof pot captar les Idees, simbolitzades pels objectes reals.

Ara podeu respondre les qüestions següents:

a) Com explica Plató a aquest mite el procés del coneixement?
b) Com expressa el mite la relació entre el món de les Idees i el món de les coses?
c) Segons el mite, la ciència està a l'abast de l'home comú o és fruit exclusiu de l'activitat del savi?